

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ**

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ
ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ В КРАЇНІ**

**Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

Виконала: здобувачка 2 курсу
07-211М групи
спеціальності 231 Соціальна робота
освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»
Галина ГАВРИЛЮК

Керівник: к.пед. н., доцент Тетяна ШВЕЦЬ
Рецензент: соціальний працівник
Херсонського міського центру соціальних
служб для сім'ї, дітей та молоді
Віктор БУЛКА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ВИМУШЕНИХ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ	7
1.1 Діти внутрішньо переміщених осіб як специфічна соціальна група та об'єкт соціальної роботи	7
1.2 Сучасні проблеми дітей-переселенців та особливості соціальної роботи з ними	13
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ	22
2.1 Реінтеграція до суспільства через ведення випадку внутрішньо переміщених родини з дітьми.....	28
2.2 Паспорт авторського соціального проекту «KidsHab».....	
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35
ДОДАТКИ	40
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти Херсонського державного університету	40
Додаток Б. Рекомендації батькам щодо профілактики посттравматичних стресових розладів у дітей-переселенців	41

ВСТУП

Актуальність дослідження. Через збройний конфлікт та активні бойові дії з 2014 року наша держава стикнулася з найбільшою кризою – вимушене через війну переселення населення. Від 24 лютого 2022 року після повномасштабного вторгнення ворога зазначена криза тільки суттєво поглибилася: кількість вимушено переселеного населення збільшилася. Люди вимушено через активні бойові дії покидали та продовжують покидати власне житло та рідні населені пункти у зв'язку з небезпекою страшних обстрілів та руйнування житла. Згідно з результатами проведеного дослідження СОС «Дитячі містечка» до початку повномасштабного вторгнення в нашої країні нараховувалося більше 5 млн внутрішньо переміщених осіб, за останньою неофіційною статистикою кількість ВПО станом на другу половину 2023 року складає понад 7 млн осіб, переважна більшість яких це сім'ї з дітьми із Луганської, Донецької, Харківської та Херсонської областей.

«Переселенці долають велику кількість проблем, що пов'язані з вимушеною міграцією: втрата особистого житла та майна, проблеми з переїздом та інтеграцією до нових умов проживання та життєдіяльності, проблеми із втратою роботи та пошуком нового місця працевлаштування, проблема відсутності умов для першочергового задоволення необхідних для життя потреб, відсутність фінансового забезпечення, проблеми соціальної адаптації членів родин переселенців до нового соціального середовища, проблеми влаштування дітей до закладів освіти через переповнення, проблеми із втратою або знищенням через обстріли документів та багато інших супутніх проблем. Найбільш вразливою категорією виступають діти вимушених переселенців» [4].

Специфіку роботи з внутрішньо переміщеними особами під час військового конфлікту в країні присвячено низку наукових доробок наступних учених, як Балакіревої О., Бочкор Н., Григоренка І., Гусак Н.,

Діхтяренко А., Доронюк О., Дубровської Є., Залеської О., Заставецької О., Заставецького Б., Ткач Д., Зверєвої І., Недрі К., Лактіонової Г., Ісаєва Д., Капської А., Коробки І., Надгари І., Трубавіної І., Ольхович О., Оржеховської В., Особової О., Павлюк В., Панка В., Поліщук І., Савельєвої Н., Семигіної Т., Солодько А., Сухині Є., Трухан С., Чередниченко О., Шевченко Т. та інших. «Особливості роботи із дітьми внутрішньо перемішених мігрантів, які виступали б об'єктом соціальної роботи, в науковій літературі недостатньо розкрито. Дослідження ситуації в Україні, пов'язаної із реалізацією соціальної роботи з дітьми вимушених переселенців, дозволяє наголосити на пріоритетних напрямках роботи з цією категорією населення, а саме: соціальна адаптація дітей до нового соціального середовища та соціальна їх інтеграція завдяки використанню інноваційних технологій та методів соціальної роботи, можливостями їх застосування та професіоналізму фахівців соціальної сфери, детальним науковим розвідкам чого і плануються дослідження в майбутньому» [4].

Отже, все вище окреслене й зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи «Особливості соціальної роботи з дітьми вимушених переселенців в період збройного конфлікту в країні».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано в межах наукової теми «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790) кафедри філософії, соціології та соціальної роботи. Тему дослідження обговорено й затверджено протоколом на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи, а також наказом по Херсонському державному університету.

Мета роботи: дослідження особливостей соціальної роботи із дітьми внутрішньо перемішених осіб, як специфічною соціальною категорією, в період збройного конфлікту в країні.

Завдання дослідження:

- обґрунтування теоретичних основ організації соціальної роботи з дітьми вимушених через війну внутрішніх переселенців;
- розглянути характерні особливості специфічної соціальної групи й об'єкту соціальної роботи – «діти внутрішньо переміщених осіб»;
- розкрити особливості соціальної підтримки дітей-переселенців;
- окреслити особливості реінтеграція до суспільства через ведення випадку внутрішньо переміщених родини з дітьми;
- висвітлити специфіку технологічних аспектів соціальної адаптації дітей вимушених переселенців та розробити авторський соціальний проєкт «KidsHab» для роботи з дітьми-переселенцями.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з дітьми вимушених переселенців в період збройного конфлікту в країні.

Предмет дослідження – специфіка технології соціальної адаптації дітей-переселенців в період збройного конфлікту в країні (на прикладі авторського соціального проєкту «KidsHab»).

Методи дослідження: дослідження науково-методичної літератури з проблеми організації соціальної роботи з дітьми вимушених переселенців; аналіз результатів сучасних соціологічних, психологічних, педагогічних, юридичних досліджень та статистики щодо окресленої теми кваліфікаційної роботи.

Наукова новизна дослідження: аналіз теорії й технологій соціальної роботи з дітьми вимушених переселенців під час військового конфлікту в країні; розроблено методичні рекомендації для соціальної адаптації дітьми вимушених переселенців за допомогою здійснення авторського соціального проєкту «KidsHab».

Практичною значущістю виступає можливість використання одержаних результатів дослідження в роботі з дітьми-переселенцями щодо покращення їх соціальної адаптації до нового середовища; здобувачами вищої освіти під час підготовки до занять з окресленої тематики; результати дослідження та запропонований авторський соціальний проєкт «KidsHab» може бути використаний фахівцями соціальних служб, волонтерами або громадськими діячами під час роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб та з метою розробки власних програм або соціальних проєктів тощо.

Апробація результатів дослідження обговорювались та розглядались під час засідань кафедри філософії, соціології та соціальної роботи та попереднього захисту кваліфікаційних робіт на засіданні кафедри. За результатами дослідження підготовлено до друку наукову статтю на тему: «Діти вимушених переселенців як об'єкт соціальної роботи в період збройного конфлікту в Україні», що вийшла в електронному альманаху «Магістерські студії» (2023).

Структура роботи: вступ, два розділи, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг – 48 сторінок, основний текст роботи розміщений на 40 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ВИМУШЕНИХ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

1.1 Діти внутрішньо переміщених осіб як специфічна соціальна група та об'єкт соціальної роботи

Процес вимушеної міграції населення з окремих регіонів нашої країни окреслив перелік проблем, що порушили нормальний устрій життя людей. Особливої допомоги потребують категорії людей, хто потрапив в складні життєві обставини, а саме: діти; особи, які мають інвалідність; люди похилого віку, малозабезпечені; жінки. Саме ці люди потребують якісної, ефективної професійної допомоги висококваліфікованих фахівців, що сприятиме подоланню та вирішенню проблем соціального та психологічного характеру, а також активізації внутрішньої особливості особистості нужденного. Внутрішньо переміщені особи потребують матеріальної, гуманітарної, фінансової, соціальної, психологічної, правової допомоги та підтримки. Негативний вплив на людей має стрес, що пов'язаний із втратою житла, відсутністю стабільного життя, втрата годувальників, друзів, батьків, близьких, знайомих, родичів, позбавлення опіки та турботи. Особливо гостро така ситуація має вплив на найменших, тобто на діток, стан яких дуже чутливий до травмуючих ситуацій та подій, що призводить до агресивності, зниженої самооцінки, замкненості, тривожності тощо.

«Масова вимушена міграція – серйозний обмежувальний фактор для розвитку та соціалізації дітей-переселенців, який підлягає врахуванню у сучасній ситуації. Вона підсилює гостроту й актуальність прийняття оптимальних рішень у сфері соціальної політики, соціально-педагогічної та соціальної роботи, вибору ефективних соціально-педагогічних технологій у роботі з такими дітьми» [10].

«Проблема внутрішньої міграції має комплексний характер. Надто, наважимося стверджувати, що кожний конкретний випадок активізації внутрішньої міграції в країні має свої специфічні «пускові механізми», супроводжувальні обставини, специфічний характер соціальних проблем, створюваних цим явищем, та специфічні особистісні деформації його суб'єктів. Отже, феномен внутрішньої міграції у певних конкретних обставинах вимагає окремого предметного різногалузевого наукового дослідження» [6].

«Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [11].

«ВПО є сьогодні новими клієнтами соціальних служб, їх багато. Відзначимо дистантність таких сімей, де головами родин, які приймають рішення за всю сім'ю, є жінки з тривалою підвищеною рольовою напругою і складним емоційним станом, які перебувають під тривалим стресом і більшість мають розлади соціальної адаптації в новій громаді, психологічні травми. Працювати з такими категоріями клієнтів більшість соціальних працівників в переважній більшості регіонів України не вміли, до вторгнення рф всіх в ЗВО навчали працювати в мирних умовах. Відзначимо, що психологічні травми є більшими у тих, хто безпосередньо перебував в зоні бойових дій. Сьогодні до ВПО є прийняття, чуйність і толерантність в суспільстві, це вже не ярлик і стигма, як було в 2014 році. І це проблеми всієї країни, а не 2 регіонів, як раніше» [18].

«Міграційні процеси та складність і багатоаспектність проблем вимушених переселенців спричинюють комплекс «дитячих» проблем, що мають свою специфіку. Ця обставина навіть стимулювала появу термінів міграційна педагогіка (Г. Гайсина) та педагогічна адаптація мігрантів (О. Джулинський), діти війни, а також відповідні до них напрями досліджень. Їх необхідність обґрунтовується розумінням особливого становища з числа мігрантів сімей і дітей та потребами особливого ставлення до цієї категорії дітей, їх підтримки в нових умовах життєдіяльності (сімейної, шкільної, позаурочної, вуличної). Специфіка вживання терміну діти війни виявляється в тому, що ним визначають не тільки покоління, яке народилось напередодні та під час Другої Світової війни, а й сучасне – дітей, які стали свідками бойових дій, спричинених збройною агресією Росії на Донбасі» [1].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщена особа має право на: «єдність родини; сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення; інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів; безпечні умови життя і здоров'я; достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення; забезпечення органами

державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; сприяння у переміщенні її рухомого майна; сприяння у поверненні на попереднє місце проживання; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування; безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення; отримання гуманітарної та благодійної допомоги й інші права, визначені Конституцією та законами України» [11].

З 2014 року в країні визначено розподіл вимушених переселенців на категорії згідно з перенесеними втратами та рівнем їх психологічної травматизації, виділяють наступні категорії:

- 1) ті, хто покинув зону військового конфлікту заздалегідь (із речами та документами);
- 2) ті, хто залишив зону військового конфлікту поспіхом (кому не все з речей вдалося забрати, хто потрапив під обстріли);
- 3) ті, хто потрапив під обстріли, у кого частково або повністю зруйновано житло;
- 4) ті, хто перебував довгий час у зоні воєнних дій;

5) ті, хто має поранення, або у кого члени родини зазнали поранень;

б) ті, у кого був факт загибелі близької людини в зоні збройного конфлікту;

7) ті, у кого дехто з членів родини все-таки залишилися в зоні активних бойових дій [29].

Найбільш вразливою категорією населення вважаються діти, тому держава намагається найактивніше розробляти та впроваджувати окремі технології соціальної допомоги внутрішньо переміщеним родинам з дітьми.

Ювенальні прокурори станом на жовтень 2023 року наводять статистику про втрати серед дітей: 509 дітей загинули в Україні внаслідок збройної агресії рф. Більше, ніж 1648 дітей постраждало та понад 1139 отримали поранення різного ступеня тяжкості в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії рф. Ці цифри не остаточні. Триває робота з їх встановлення в місцях ведення бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях. Найбільше постраждало дітей у Донецькій області - 492, Харківській - 304, Херсонській - 132, Київській - 129, Запорізькій - 99, Миколаївській - 97, Дніпропетровській - 96, Чернігівській - 72, Луганській - 67.

Станом на листопад 2023 року за даними Херсонської ОВА 1026 дітей позбавлених батьківського піклування з Херсонщини знаходяться на тимчасово окупованих територіях або в росії. Досі не відоме місцеперебування 140 дітей-сиріт.

Офіційна статистика постраждалих дітей внаслідок повномасштабної збройної агресії рф щодо України представлена на рисунку 1.

Рис.1 Офіційна статистика постраждалих дітей внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ щодо України

«До переліку складних життєвих обставин відноситься перебування дитини в екстремальній життєвій ситуації (в зоні міжетнічних чи міжрелігійних конфліктів, аварій, катастроф, збройних конфліктів) тощо» [11].

Отже, внутрішньо переміщені родини з дітьми – це особлива категорія населення, які опинилися в складних життєвих обставинах через збройний конфлікт в Україні. Саме діти сприймають нове середовище, нове оточення, нові умови проживання по-своєму, інколи навіть важче, ніж дорослі, а тому необхідно віднаходити та застосовувати більш ефективні технології соціальної роботи із дітьми-переселенцями.

1.2 Сучасні проблеми дітей-переселенців та особливості соціальної роботи з ними

«Майже десять років на території України триває військовий збройний конфлікт, що зумовлює ускладнення як політичної, так і соціально-економічної ситуації. Все це спричиняє занепокоєння соціальним та психологічним станом тієї частини населення, якій довелося та доводиться емігрувати до безпечніших регіонів країни. Через це проблема і науково-теоретичного осмислення, й практичного застосування комплексу соціальної допомоги переселенцям та їх дітям і членам родин стає основоположною в нашому суспільстві» [4].

«Причинами масового внутрішнього переміщення осіб, сімей з дітьми в Україні є прагнення жити в безпеці, виїхати з-під обстрілів, неможливість жити на території, на якій відсутні умови для виховання, розвитку і догляду за дітьми, життя і роботи дорослих (відсутність продуктів харчування, води, світла, ліків, освіти, транспорту, втрата житла тощо). Багато домівок є розбомбленими і зруйнованими, що унеможлиблює повернення туди переселенців навіть після закінчення військового конфлікту. Переселенці з Криму виїжджають переважно з причин побоювання переслідувань з приводу громадської та журналістської діяльності тощо. В ООН заявили, що Україна займає 9 місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб» [32].

«Проблема внутрішньо переміщених осіб, їх соціальної адаптації, захисту і відновлення прав набула в нашій країні масового характеру і світового масштабу. Зазначимо, що військовий конфлікт на Сході України привів до того, що значна кількість сімей та дітей, які зробили вибір залишитися громадянами України, вимушено покинули свої домівки внаслідок військового конфлікту, залишивши все своє майно, соціальні зв'язки, роботу, плани, налагоджене колись життя. Це є нові

клієнти соціальних служб і користувачі соціальних послуг, які мають свої специфічні проблеми, що пов'язані із соціальною адаптацією та примиренням, на які треба адекватно реагувати на рівні держави, суспільства, громади, сім'ї, кожної особистості. Це вимагає створення нових структур в органах місцевого самоврядування для допомоги ВПО, адресних соціальних послуг для них» [33].

Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити психологічні синдроми, що характерні для дітей мігрантів та внутрішньо переміщеним особам:

- психологічна інкапсуляція (коли дитина починає повністю «замикатися в собі»);
- групова сімейна ізоляція (в самій родині «замикання» або в колі однолітків);
- соціальна дезорієнтація (коли дитина намагається включитися в життя суспільства, але у зв'язку з неадекватним сприйняттям соціальних норм їй це не вдається).

Часто у внутрішньо переміщених осіб, зокрема дітей та підлітків, спостерігається вияви характеристик, що примушують їх брати участь в екстремістських акціях, як-то: девіантність, делінквентність, агресивність, негативне ставлення до оточуючих (місцевого населення), намагання триматися осторонь, соціальна несправедливість. Таким чином, у дітей спостерігається соціальна дезадаптація, процес якої починає провокувати неуспішність у навчанні, відхилення в поведінці, дитину сприймають як важковиховувану, таку, яка приналежить до категорії дітей «групи ризику». Як наслідок, погіршується ставлення до дитини оточуючих, а її поведінка стає ще менше керованою. Внаслідок дезадаптації у дітей виникають функціональні, або ж органічні порушення психічного та соматичного здоров'я, а тому проблеми їх треба вирішувати комплексно й мультидисциплінарно.

Соціальна робота (відповідно державному законодавству) – це трудова та професійна діяльність, що спрямована на мінімізацію негативних наслідків, попередження та запобігання, допомогу в подоланні складних життєвих обставин нужденних категорій населення, а також це підсиленню здатності до реалізації й здійснення власного життєвого потенціалу представників цих категорій. Під час воєнного часу складних життєвих обставин (СЖО) й їх наслідків набагато більше, ніж в мирні часи, а отже, й потреби в соціальній допомозі в рази збільшуються. Соціальна робота допомагає із вирішенням проблем створення соціальних умов для дотримання прав людей. Актуальність соціальної роботи в період воєнного стану в країні пов'язано з тим, що, по-перше, через війну збільшилася кількість населення, що потребують соціальних послуг, спрямованих на дотримання соціальних гарантій якості життя, потребують допомоги внутрішньо переміщені особи, які вимушено покинули власні домівки та позбавлені найнеобхіднішого для життя та задоволення базових потреб, на жаль, державний ресурс для забезпечення всього цього є дуже обмеженим. По-друге, особливих страждань зазнають громади, що розташовані в зоні активних бойових дій і ті, громади, що знаходяться в тилу й приймають ВПО. На сьогодні згідно зі статистичними даними кожен шостий українець є переселеним. Це створює економічне, соціальне, психологічне, політичне навантаження на приймаючі громади. Треба зазначити, що в державі триває війна й безпечних місць сьогодні просто немає, населення країни постійно перебуває під ударами ворога. З 2014 року це був конфлікт двох регіонів – Донецької та Луганської областей, тому досвід надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам у громаді був переважно в сусідніх з цими областями регіонах. Усі інші області та регіони країни мало працювали з ВПО.

Надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним родинам із дітьми в країні окреслюється необхідною законодавчою базою, що

постійно формується, змінюється й вдосконалюється через реалії тривалого збройного конфлікту на території нашої держави. Виникнення явища міграції не лише як наслідок збройного конфлікту, а як «лакмусовий папірець» підготовки суспільства до кризової ситуації, що наявна. З 2014 року в державі починає формуватися нормативно-правова база соціальної роботи з ВПО (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Нормативно-правове забезпечення здійснення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» №1706-VII від 20.10.2014	Цей Закон відповідно до Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб.
Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України» 211-VIII від 02.03.2015	Закон врегульовує оподаткування благодійної допомоги особам, які проживають в зоні АТО чи в Криму, або є вимушено переселеними з цих територій
Закон України №245-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» від 05.03.2015 року №245-VIII	Внесено зміни до законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про зайнятість населення», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та врегульовано питання посилення соціального захисту безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб, недопущення звуження прав безробітних громадян та розширення можливості участі зареєстрованих безробітних у громадських роботах суспільно-корисного спрямування. Урегульовано питання щодо призначення та виплати допомоги по безробіттю внутрішньо переміщеним особам, які не мають документів, необхідних для надання статусу безробітного
Закон «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»	Закон визначає коло осіб, для яких встановлені нормативи соціальних послуг; забезпечена можливість визначення переліку, видів, обсягів, норм та нормативів соціальних послуг, що надаються за рахунок державного та місцевого бюджетів.
Закон України «Про місцеве самоврядування»	Цей Закон визначає мінімальний рівень соціальних потреб як гарантований державою мінімальний рівень соціальних послуг на душу населення в межах усієї території України.
Закон України «Про місцеві державні адміністрації»	Закон відносить до повноважень місцевих органів влади, зокрема, здійснення функцій соціального захисту населення

Необхідність та потреба допомоги внутрішньо переміщеним особам виявила, на жаль, не повну готовність державної системи на рівні інституційних механізмів в межах реалізації прав і свобод кожного громадянина держави, а також доводить повну відсутність ресурсів, що необхідні з метою задоволення потреб визначеної категорії населення, зокрема дітей.

Вітчизняною наукою виокреслюються особливості здійснення соціальної роботи з дітьми вимушених через війну переселенців:

- допомога в отриманні або відновленні соціального статусу (вирішення проблем, пов'язаних із пошуком житла для родини та роботи для батьків, організація самозайнятості переселенців);
- допомога в реалізації прав дітей переселенців на навчання та виховання (влаштування до закладів освіти дітей вимушених переселенців)
- допомога переселенцям, дітям зокрема, у встановленні нових соціальних зв'язків (відносини із новими сусідами, стосунки із новим соціальним оточенням);
- допомога батькам - вимушеним переселенцям – у забезпеченні елементарних потреб дітей (їжа, одяг, навчальна література, іграшки);
- допомога у відновленні втрачених через переїзд або військові дії документів;
- допомога в процесі інтеграції в нове соціальне середовище;
- допомога дітям впоратися із їх реакцією на досвід війни;
- соціальна психоемоційна допомога;
- допомога у реабілітації постраждалих від обстрілів дітей переселенців (лікування після поранень, протезування, відновлення після лікування);
- допомога у подоланні стресу через вимушений переїзд тощо.

«Основними напрямками діяльності державних соціальних служб в Україні в напрямку соціальної підтримки сімей вимушених переселенців сьогодні є: соціальний патронаж сімей; консультування із соціально-правових питань; сприяння в отриманні пільг, допомоги, компенсацій та інших виплат, матеріальної й натуральної допомоги; консультування з питань самозабезпечення; сприяння у вирішенні питань зайнятості, влаштування на курси перепідготовки тощо» [29].

«Ключові інтервенції у соціальній роботі з переміщеними особами: у роботі з ВПО соціальні працівники можуть застосовувати як *короткострокові* (кризове втручання; аутріч робота; орієнтована на завдання модель соціальної роботи), так і *довгострокові стратегії втручання*, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи (концепція людина в оточенні)» [7].

«У кризовому втручанні доцільно використовувати такі техніки підтримки: надання інформації та інструкцій (куди звертатися, де і яку допомогу можна отримати; як використовувати техніки відновлення тощо); використання малюнків, буклетів та інших засобів комунікації (дорожні карти, брошури, Інтернет); визначення можливої підтримки з боку інших людей (наявність родичів та знайомих, які можуть допомогти); вербалізація емоційних станів; допомога клієнтові у визначенні можливих дій та стратегій поведінки; надання достатнього часу; використання рефлексії; визначення проблеми такою, що є складною і не має розв'язання; досягнення домовленостей щодо порядку подальшої роботи; постійний перегляд процесу роботи» [7].

Варто зауважити, що при використанні кризового втручання соціальний працівник не впливає на саму кризу чи психотравмуючу подію, а працює лише з її наслідками. Під час кризового втручання соціальні працівники займають директивну позицію і беруть відповідальність на себе. Аутріч робота передбачає надання послуги соціальним працівником за межами соціального закладу, у місцях

розташування ВПО. К. Лай та Б. Толіашвілі визначають її як «мобільні інтервенції» [22].

«Аутріч працівники надають послуги в місцях компактного проживання ВПО (таборах, санаторіях тощо). Орієнтована на завдання модель ґрунтується на тактиці маленьких кроків, коли поступово виконуються певні завдання із відновлення соціального функціонування людини. Ці завдання визначаються під час зустрічі людини (родини) із соціальним працівником, і виконуються поступово у проміжку між зустрічами» [7].

«Довгострокові стратегії втручання (К. Лай; Х. Канг) виходять із того, що допомога ВПО має бути багаторівневою (індивідуальна допомога, зв'язок із громадою і представництво інтересів, участь у колективних політичних діях) та орієнтованою на відновлення зв'язків між людиною і соціальними системами, побудову місцевих систем підтримки, залучення ресурсів громади, зокрема волонтерів, до допомоги людям, які опинились за межами звичного середовища і відносин. Деякі автори наполягають, що сталі ефективні результати допомоги переміщеним особам, які постраждали унаслідок військових дій, можливі лише за умови застосування підходу, орієнтованого на розвиток громади (М. Фредеріко та ін.), або локальних форм підтримки (Д. Дуцет, Д. Денов)» [7].

«Зрозуміло, що коли люди свідомо обирають виїзд із небезпечних територій, частину проблем вдається вирішити вимушеним переселенцям самостійно, тобто ці люди і морально і фізично готові до цього. Хоча треба наголосити, що це зовсім не означає, що процес адаптації буде успішним. Тому допомагати та сприяти вирішенню поставлених задач будуть соціальні працівники чи фахівці із соціальної роботи. Щоправда, у фахівців точка зору на надання допомоги переселенцям різниться: одні наполягають на допомозі в повному обсязі, тобто в усіх сферах життєдіяльності мігрантів, інші ж поділяють точку

зору про допомогу опосередкованого характеру, тобто допомога під час самостійного влаштування та вирішення власних потреб» [4].

«Соціально-педагогічна робота з дітьми, які пережили травмуючі події, носить в першу чергу захисний і профілактичний характер та спрямована на вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням дотримання прав дитини, та на попередження й протидію негативним факторам, які спричиняють або можуть спричинити поглиблення кризового стану» [1].

Під час збройного конфлікту в державі саме загальноосвітні навчальні заклади виступають центральним органом та ланкою населеного пункту, одного з його мікрорайонів та громади зокрема в процесі надання допомоги родинам із дітьми, а відповідно і суб'єктом здійснення соціальної роботи. Саме в таких умовах зростає роль соціального педагога закладу освіти, а надто коли серед здобувачів освіти закладу з'являються діти, які є постраждалими через військовий конфлікт.

«З метою надання допомоги сім'ям вимушених переселенців та їхнім дітям саме у школи є всі можливості, умови й відповідні фахівці для зреалізування таких випробуваних й ефективних технологій надання підтримки як кризове втручання, допомога для самопомоги та музикотерапія. Концепції зазначених технологій розглядають особистість, сім'ю як об'єкт та суб'єкт роботи в залежності від їх стану та обставин життя. Правові підстави для застосування цих технологій у загальноосвітніх навчальних закладах надають нормативні акти України у галузі соціальної роботи, допомоги сім'ям з дітьми, освіти, захисту прав дітей тощо» [1].

Отже, з дітьми внутрішньо перемішеними особами та членами їх родин пропонується проведення інтенсивних вступних програм для знайомства із приймаючою громадою, з їх системою цінностей,

місцевими звичаями та традиціями, з надання постійної різноманітної підтримки.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

2.1 Реінтеграція до суспільства через ведення випадку внутрішньо переміщених родини з дітьми

Учені А. Акмалова та В. Капіцин визначають особливості соціальної роботи з ВПО, пов'язані з адаптацією або пристосуванням особистості.

«Успішній соціальній адаптації сприяє мобілізація внутрішніх ресурсів людини, якщо вони ще не остаточно витрачені і людина не виснажена. Тому потрібні послуги з подолання негативних фрустрацій та послуги з формування стресостійкості, вмінь мобілізації, формування активності і самостійності, вмінь позитивного вияву фрустрацій» [32].

«Примирення є складовою та умовою соціальної адаптації ВПО і передбачає налагодження стосунків як в громаді, так і впорядкування свого внутрішнього світу у таких членів родини, прийняття нових умов життя навіть із втратами і негараздами, погодження навіть на несправедливість, яка з ними сталася у порівнянні з іншими громадянами України і знаходження в собі сил почати життя з нової сторінки без образ і засмучень. Зовнішнє примирення – в громаді – можливе за умов порозуміння та діалогу сторін, застосуванню при необхідності медіації, фасилітації, виявленню емпатії, здійснення ефективної комунікації без насилля, надання можливості бути почутим усім сторонам, організації спільних практичних дій, які забезпечують інтеграцію переселенців в громаду. Внутрішнє примирення є психологічною проблемою і залежить як від активності особистості, її фізичного стану, життєвих цінностей, пріоритетів, роботи над своїми емоціями (їх проживання, виплескування, формування нових), так і від

зовнішнього примирення, яке може бути успішним і сприяти внутрішньому примиренню, так і неуспішним і посилювати внутрішнє неприйняття нових умов, заважати соціальній адаптації ВПО» [32].

Фахівців, які працюють з переселенцями, вказують на те, що найбільш успішно адаптуються та сприймають нові умови життя діти та жінки, а чоловікам, пенсіонерам й інвалідам вдається це набагато важче.

«Основним методом соціальної роботи з ВПО сьогодні є ведення випадку, під яким розуміють такий спосіб здійснення соціальної роботи, метою якого є формування у дезадаптованої людини навичок самостійного вирішення проблем задля успішної адаптації у соціумі. Метою ведення випадку переселенця є соціальна адаптація до нових умов життя, що сприяє реінтеграції вимушено переміщеної особи в українське суспільство. Зазначимо, що адаптація є результатом розв'язання послідовно повторюваних ситуацій, процес їх подолання, в ході якого особистість використовує вже набуті вміння і механізми поведінки або відкриває нові способи поведінки і розв'язання задач, засвоює новий досвід поведінки» [33].

Метод «ведення випадку» включає [7;18;27]:

- виявлення складних життєвих обставин у родин з числа внутрішньо переміщених осіб;
- взяття у подальшу роботу та визначення складності випадку;
- формування позитивної мотивації у внутрішньо переміщених осіб до прийняття пропонованих соціальних послуг;
- планування роботи фахівцями;
- реалізацію окресленого плану дій;
- повторна оцінка складних життєвих обставин родини переселенців;
- визначення рішення або про ефективність роботи, або про припинення ведення випадку.

Пакет соціальних послуг для родин переселенців, які опинились в складних життєвих обставинах, визначається фахівцями на основ окреслених проблем клієнтів.

Пакет соціальних послуг для ВПО повинен враховувати:

- етапи соціальної адаптації ВПО;
- проблеми щодо примирення родини в тій громаді, куди прибули переселенці;
- обов'язкова орієнтація на збереження цілісності сім'ї;
- дотримання прав дітей у родині;
- різні соціальні послуги, що окреслені в результаті визначення складності випадку кожної окремої родини ВПО.

Усі соціальні послуги для внутрішньо переміщених родин із дітьми повинні базуватися на родинноцентричному та людиноцентричному підходах, а також на основі «допомоги для самопомоги» та «кризового втручання». Долання складних життєвих обставин ВПО через переорієнтацію їх шляхом розвитку: «це кількісні та якісні зміни в особистості як цілісності, які характеризують її рух від нижчого до вищого рівнів її життєдіяльності. Ці зміни в сім'ї стосуються засвоєння ВПО, окремою сім'єю, її членами ролей, прав та обов'язків, формування життєвих умінь та батьківської компетентності, сімейних цінностей, батьківства, набуття самостійності в суспільстві через адаптацію та уособлення. Тобто через механізми соціалізації, які дозволяють їм без проблем вписатися в нову громаду» [32].

Важливою у роботі з ВПО поряд із соціальною роботою (створення соціальних умов для реалізації прав внутрішньо переміщених осіб) постає й соціально-педагогічна робота, в основі якої покладено оптимізація та об'єднання позитивних факторів та ресурсів у приймаючій громаді для подолання складних життєвих обставин переселенцями.

Психологічна робота має на меті самим ВПО та членам їх сімей змінити своє ставлення до факту наявності статусу «внутрішньо переміщеної особи» та до проблем, що виникли в результаті виїзду; також психологи допомагають визначити основні шляхи згуртування ВПО, пристати на позиції примирення й усвідомлення необхідності адаптації.

Правова сторона соціальної роботи з внутрішніми переселенцями, які опинилися в складних життєвих обставинах, окреслює захист та відстоювання прав ВПО, а також правове регулювання стосунків внутрішніх переселенців у новій громаді. Доцільними є використання форм адвокації, посередництва, стимулювання до здійснення самопомоги. Правове підґрунтя надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам, які опинились в складних життєвих обставинах, ніби вимагає оновлення та осучаснення особливостей діяльності та змісту функцій фахівця соціальної роботи або соціального працівника під час роботи саме з цією категорією населення.

Ролі в межах своїх функцій, які може виконувати фахівець із соціальної роботи або соціальний працівник, коли здійснює допомогу ВПО:

- адвокат;
- посередника
- експерт;
- соціальний терапевт;
- конфліктолог (медіатор);
- помічник;
- громадський діяч;
- організатор соціального виховання;
- менеджер та інші.

«Родиноцентричний і проблемноорієнтований підходи до соціальної роботи дозволяють організувати роботу з ВПО для

подолання кризи, забезпечення нормального функціонування і розвитку; виділити права людини, права ВПО, права сім'ї відповідно до чинного законодавства як складову роботи різних установ, дає основу їх співпраці в інтересах ВПО, сприяє їх активізації у розв'язанні їх проблем» [32].

Сутність «допомоги для самопомоги» і кризового втручання (див. на рис. 1.) «передбачають ставлення до ВПО як до суб'єктів свого життя і тільки у випадку загрози життю, здоров'ю дітей і дорослих – як до об'єктів роботи з ними. При визначенні пакету соціальних послуг сім'ям з дітьми, які є ВПО, доцільно враховувати етапи адаптації людини до екстремальних умов життя і діяльності: первинна адаптація, період стабілізації, можлива дезадаптація, вторинна адаптація» [33].

«Перше успішне подолання проблем сімей та дітей, які є ВПО, не є цілковитою ознакою успіху, потрібна ще тривала робота з проблемами (усвідомленими чи неусвідомленими), їх причинами і наслідками, робота над психологічною і подальшою соціальною адаптацією і подоланням пережитих психологічних травм. Це означає включення в пакет соціальних послуг щодо профілактики та реабілітації. Пережитий тривалий стрес у вигляді різних механізмів психологічного захисту може приводити як до мобілізації, активності людей до адаптації, так і до появи загрози життю і здоров'ю дорослих і дітей, пасивності, шкідливих звичок тощо. Фрустрації можуть виявлятися як у позитивних, так і негативних реакціях людини. Позитивні реакції виявляються у конструктивних рішеннях, подоланні проблем і перешкод» [32].

Отже, все це і є необхідним для успішної та ефективної соціальної адаптації сімей-переселенців з дітьми в новому середовищі та умовах життя.

**Модель надання соціальних послуг ВПО в СЖО
за «допомогою для самопомоги» і кризового втручання**

Рис. 2. Модель надання соціальних послуг ВПО в СЖО за «допомогою для самопомоги» і кризового втручання

Таким чином, ведення випадку – це відповідальність як фахівця соціальної роботи, так і самого клієнта, який опинився в складній життєвій ситуації. Але відповідальність за зміни в особистому житті, за власне життя й користування своїми людськими правами покладено безпосередньо на клієнта. Одночасно внутрішньо переміщені родини з дітьми можуть користуватися або не користуватися запропонованими їм соціальними послугами. Треба наголосити, що втручання соціальним працівником можливе лише за умов загрози життю чи здоров'ю дитини, коли родина стає об'єктом соціальної роботи та дитину ізолюють від загрози її життю або здоров'ю. Зібрана інформація по родину повинна бути конфіденційною та відомою тільки членам мультидисциплінарної команди фахівців.

2.2 Паспорт авторського соціального проекту «KidsHab»

Соціальний проект «KidsHab»

Опис: «KidsHab» - це доступний простір для активних та творчих дітей!

Напрямок роботи: проект, котрий створено, щоб згуртувати дітей вимушених переселенців, котрі прагнуть навчатися, розвиватися та досягати, щоб створити доступні умови для кожного отримати можливість успішно адаптуватися до нового соціального середовища, до нового соціального оточення, реалізувати себе; це про впевненість у завтрашньому дні та про безпеку через запровадження групових та індивідуальних занять з дітьми та дорослими різних вікових категорій!

Програма соціального проекту «KidsHab» передбачає 9 напрямів підтримки дітей з внутрішньо переміщених родин та постраждалих від війни:

- гуманітарна допомога,
- психологічна допомога,
- робота дитячої кімнати для проведення дозвілля,
- соціальна реабілітація та адаптація дітей через організацію творчих занять, майстер-класів, спортивних секцій тощо,
- просвітницькі заходи для дітей та дорослих.

Мета проекту – це соціалізація внутрішньо переміщених дітей, сприяння в їх соціальному розвитку та інтеграція дітей вимушених переселенців у громаду приймаючого населеного пункту. Спільна діяльність старшого покоління і молодших, внутрішньо переміщених осіб і корінних мешканців, наставництво є механізмом реалізації соціальної складової проекту, бо взаємодія між поколіннями можуть виступати гарною психологічною допомогою та можливістю відволіктись і відчувати свою значущість та безпеку.

Завдання проєкту включають:

- створення творчого простору, для дітей та молоді оснащеного для роботи та самореалізації;
- забезпечення матеріально технічною базою для розвитку креативної молоді;
- проведення навчальних майстер-класів, тренінгів та семінарів в межах громади, можливий виїзд у села та на інші платформи для залучення до участі мешканців навколишніх населених пунктів;
- співпраця з іншими мистецькими проєктами та заходами;
- проведення різного плану соціальних заходів з метою підтримки благодійних акцій та сприяння добрим справам;
- забезпечення соціальної адаптації та підтримки молоді, зокрема внутрішньо-переміщених осіб, які потребують різнобічної підтримки;
- розширення співпраці з організаціями та іншими зацікавленими сторонами для залучення підтримки.

Основні аспекти мети проєкту включають:

- Залучення уразливих груп: проєкт спрямований на залучення уразливих груп, таких як ВПО; а також унікальних беніфіціарів (діти ВПО та місцеві) віком від 5 до 18 років.

- Сприяння збереженню традицій та культурної спадщини: робота творчих занять та майстер-класів спрямована на збереження традиційних ремісничих навичок та передачу технік наступним поколінням. Це підтримує культурну спадщину та запобігає втраті цінних знань.

- Розвиток творчих навичок дітей внутрішньо переміщених дітей та їх професійного зросту. Це може забезпечити їм можливість займатися тим, що люблять, та вдосконалювати свої знання й навички. Майстерня стає місцем зустрічі для творчих дітей, де вони можуть обмінюватися досвідом, натхненням та підтримкою. Створення такої спільноти

допомагає збільшити суспільний вплив митців та сприяє обміну знаннями та ідеями.

- Підвищення рівня знань і навичок із екологічної культури серед мешканців громади, а також формування практичних навичок у зменшенні відходів й більш раціональному використанні природних ресурсів.

Проблематика проєкту: виховання підростаючого покоління та молоді на традиціях народного мистецтва з метою формування свідомої нації та для відродження традицій і мистецтва, пам'яті свого коріння, соціальної згуртованості й свідомості.

Цільова аудиторія проєкту: цільовою аудиторією проєкту виступають мешканці громади (як місцеві так і внутрішньо переміщені) віком від 5 років і старше, основні споживачі послуг – школярі та молодь, а також люди старшого покоління з метою передачі досвіду.

Терміни реалізації: 1 рік.

Очікувані результати: населення кожної громади, куди прибувають внутрішньо переміщені родини з дітьми, потребує простору, де вони можуть отримувати психологічне розвантаження та перебувати з користю. Особливої уваги потребують діти-переселенці, малозабезпечені, діти з неповних сімей, навчання для таких категорій буде проводитися повністю безкоштовно. Відповідно до мети і цілей проєкту умовою виступає необмеження учасників за будь-яким принципом, в тому числі гендерним.

Очікувані результати проєкту також можуть бути визначені як кількісні, так і якісні індикатори, що допоможуть оцінити успішність та вплив проєкту.

Кількісні індикатори:

- кількість учасників: очікується залучити не менше 200 учасників до проєкту протягом року.

- кількість майстер-класів: планується провести принаймні 8-12 майстер-класів за рік, тобто не менше 2 на місяць.

Якісні індикатори:

- діти проводять для дітей;
- зростання творчих навичок: оцінка покращення творчих навичок та вмінь учасників за допомогою власних оцінок та об'єктивних спостережень викладачів;
- створення унікальних виробів: оцінка кількості та якості створених учасниками оригінальних виробів;
- зміни в спільноті: вивчення думок та вражень спільноти стосовно впливу проєкту на розвиток ремісництва в громаді;
- розвиток спільноти: відслідковування росту інтересу до заходів та активностей, проведених в рамках проєкту.

Загалом, робота в творчих майстернях та під час майстер-класів позитивно впливатиме на особистість будь-якого віку, сприяючи їх гармонійному розвитку, стимулюючи творчість, навчаючи вирішувати проблеми й сприятиме психологічному благополуччю.

Авторський соціальний проєкт «KidsHab» розроблено з метою врахування пріоритетних напрямів соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених родин та дітей до нового соціального оточення приймаючої територіальної громади.

Авторський проєкт може використовуватися як інноваційний для участі в конкурсних відборах інноваційних соціальних проєктів та програм суб'єктів соціальної роботи, а також проєкт може виступати як грантоотримувач залучених коштів різних (як державних, так і міжнародних) фондів, політика яких поширена на соціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб.

Результатом досягнення мети й вирішення окреслених завдань планується через здійснення переліку заходів, як методичного забезпечення адаптаційного процесу, розкритого детально в Додатку Б.

Здійснення запланованих проєктом заходів та занять планується за допомоги та підтримки добровільних громадських ініціатив або громадських організацій або благодійних фондів.

ВИСНОВКИ

Процеси міграції населення існуватимуть завжди і матимуть значний вплив на суспільство. Із масовим переселенням через військові дії на території країни значно зросла кількість внутрішньо переміщеного населення, яке потребує невідкладної соціальної допомоги у подоланні проблем. Велика за кількістю масова міграція в середині країни виступає серйозним обмежувальним фактором в процесі розвитку та соціалізації дітей внутрішніх переселенців, що є актуальним і необхідним у ситуації, яка склалася.

Внутрішньо переміщені особи – особи, які змушені були раптово покидати власне жито через збройний конфлікт, але продовжують знаходитися на території своєї країни та користуватися її захистом. Фактично, це вимушені переселенці, внутрішні мігранти.

Під час надзвичайних ситуацій, що викликають тривожність і не мають остаточного вирішення, особливо важливою певний час виступає різнобічна допомога та підтримка дітей, адже саме діти – це найбільш вразлива категорія населення, яка потерпає від вимушеної міграції через війну.

Основними видами допомоги під час надзвичайних ситуацій для дітей окреслюють наступні: фактична інформація, відповідна до віку; зрозумілі, відкриті пояснення тих подій, що відбуваються; допомога у висловленні своїх емоцій та почуттів через гру, розмову, майстрування, ліплення, малювання тощо; допомога та порада дитині стосовно реагування на питання інших дітей (наприклад, питання про загибель батьків-військовослужбовців, втрата рідного дому, обстріли рідного населеного пункту тощо); організація відпочинку та дозвілля, заняття улюбленою справою або хобі; загальна підтримка у родині та в освітньому закладі; звичний розпорядок дня, що допоможе у

відновленні в дитини відчуття спокою; постійне запевнення дітей-переселенців, що все буде добре, що всі люди піклуються і дбають про їх безпеку.

У роботі з внутрішніми мігрантами визначають наступні основні види: практична соціальна робота (робота з особою або з групою людей, які потребують соціальної допомоги) та організаційна робота (організація роботи цілої соціальної служби, розробка певних дієвих програм роботи тощо). Головною метою роботи з мігрантами фахівців соціальної роботи й спеціалістів соціальних служб виступатиме мінімізація негативних особливостей та наслідків процесів, пов'язаних з переселенням. Соціальним працівникам необхідно знати як керувати процесом організації адаптації до нового соціального середовища у зв'язку з міграцією, накопичувати інформацію щодо форм і методів роботи тощо.

Для досягнення ефективності у роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб авторами дослідження пропонується до впровадження соціального проєкту «KidsHab», як доступного простору для активних та творчих дітей, метою якого окреслено соціалізацію внутрішньо переміщених дітей та допомога в сприянні в їх соціальному розвитку й інтеграції у середовище громади приймаючого населеного пункту.

Соціальні проблеми внутрішньої міграції із зони збройного конфлікту, що зумовлена військовою агресією сусідньої держави на території України, станом на сьогодні безумовно мають входити до кола актуальних досліджень й соціальної роботи як наукової галузі. Проте, слід зазначити, що ще далеко недостатній стан вивчення проблем внутрішніх мігрантів, зокрема їх дітей, та технологій соціальних технологій роботи з даною категорією населення, що стане предметом подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т.Ф. Проблеми вимушених переселенців в Україні як феномен біфуркації ціннісних смислів реального життя і соціального виховання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>. – Назва з титул.екрану.
2. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наук. доп. / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ “Ін-т економ. та прогнозів. НАН України”. – К., 2016. – 140с.
3. Войналович І.А. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан і реалізація їх прав в Україні [Електронний ресурс] / І.А. Войналович, М.О. Кримова, Л.В. Щетініна // Інституційний репозитарій КНЕУ.
4. Гаврилюк Г. В. Діти вимушених переселенців як об’єкт соціальної роботи в період збройного конфлікту в Україні // електр. альманах «Магістерські студії». – Херсон, 2023.
5. Гожій І.О. Проблеми правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб / І.О.Гожій // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. 12 Політологія. Соціологія. Право.: Зб. наук. праць. — Київ: ІВЦ “Політехніка”, 2016. — С. 45—51.
6. Григоренко І.О., Савельєва Н. М, Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / І.О. Григоренко, Н. М. Савельєва. – Полтава : ПНПУ, 2017. – с. 54
7. Гусак Н. Є. , Семигіна Т. В. , Трухан С. О. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами https://ela.kpi.ua/jspui/bitstream/123456789/17098/1/23_Gusak.pdf

8. Дибаш М. В. Соціальна робота з мігрантами, біженцями та внутрішньо переміщеними особами
9. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с
10. Жданович Ю.М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>. – Назва з титул.екрану.
11. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс] : Верховна Рада України ; Закон від 20.10.2014 № 1706-VII. – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
12. Комплексна програма допомоги переселенцям в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>. – Назва з титул.екрану.
13. Маслова В.В. Соціально-педагогічні технології підготовки працівників для роботи з внутрішньо переміщеними особами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>. – Назва з титул.екрану.
14. Мельник І. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи [Електронний ресурс]. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19304/Melnyk.pdf?sequence=1>
15. Міжнародна організація з міграції. Представництво в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iom.org.ua/ua/dopomoga-momvymushenym-pereselencyam-v-ukrayini>.
16. Мусевич А.Л. Методика роботи соціального працівника з внутрішньо переміщеними особами // Актуальні проблеми соціальної сфери: [збірник статей учнів, студентів і викладачів за

- результатами конкурсних і кваліфікаційних досліджень / за заг. ред. Н. П. Павлик]. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. — 44 с.
- 17.Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції “суспільства ризику” / В. І. Надрага // Укр. соціум. – 2015. – № 1. – С. 134–141.
- 18.Недря К., Трубавіна І., Чередниченко О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні : матеріали Усеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі» (м. Запоріжжя, 02 листопада 2022 р.). [Електронний ресурс]. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4abac414-24ee-45f7-8a73-c208c50d38eb/content> .
- 19.Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них, проведена МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf
- 20.Політика інтеграції українського суспільства у контексті викликів та загроз подій на Донбасі (Національна доповідь) / [Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І. та ін.]; за ред. Е.М.Лібанової. — К.: НАН України, 2015. — 363с.
- 21.Практики громадських ініціатив. Збірка практик створена та надрукована в рамках проекту ПРООН «Оперативне реагування на соціальні та економічні проблеми ВПО в Україні». — 2015. — 48 с.
- 22.Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : / З. Кісарчук, Я.Омельченко, Г.Лозос ... Л.Царенко; за ред. З.Г. Кісарчук. — К.: ТОВ “Видавництво “ЛОГОС”. — 2015. - 207с.

23. Семигіна Т. В. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб / Т. В. Семигіна, Н. Є. Гусак, С. О. Трухан // Укр. соціум. — 2015. — № 2. — С. 65—72.
24. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять / М. М. Сірант // Митна справа. — 2015. — № 2(2.2). — С. 154—159.
25. Соціальна робота в Україні : [Навчальний посібник] / [І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.] ; за заг. ред. І.Д. Зверевої, Г.М. Лактіонової. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 256 с.
26. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. — Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. —С. 80-81.
27. Створимо безпечне середовище для навчання та адаптації дітей біженців : навч. мет. пос-к. / упорядн. [О. А. Возіянова, Григоренко О. П., Гуцаленко Т. В. та ін.] — К. : ВГО “Розрада”, 2012. — 130 с.
28. Сухиня Є. Особливості роботи з внутрішньо переміщеними особами. 2015 [Електронний ресурс]. URL: <http://iqholding.com.ua/articles/osoblivosti-roboti-z-vnutrishno-peremishchenimi-osobami>
29. Сьомкіна І.С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями внутрішньо переміщених переселенців: стан та перспективи [Електронний ресурс]. URL: <https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/inline-images/2018-10/2018-10-07-1/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0>

[%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D0%B7%20%D0%92%D0%9F%D0%9E.%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf](#)

30. Тищенко Н. І. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення / Н. І. Тищенко, Б. Ю. Піроцький // Молодий вчений. — 2014. — № 10(13)(2). — С. 124—126
31. Трубавіна І.М. Створення соціальних умов для реалізації прав сім'ї, збереження сімейних стосунків, сімейних цінностей щодо сімей з числа внутрішньо переміщених осіб./Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь. Матеріали науково-практичної конференції (20–21 травня 2016 року). – Харків : «Точка», 2016. – с. С.276–280
32. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології/ науковий журнал.– Суми: СДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. –№8 (52). – С. 434–446
33. Трубавіна І.М., Куратченко І.Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». – Харків: ХНПУ, 2017. – 28 с.
34. Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – м. Маріуполь. 9 червня 2017 р. – Маріуполь : Дом ДУУ, 2017. – 311с.
35. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи / В. Шелюк // Соціально-політичний журнал «Перспективи». — Одеса: 2001. — № 3 (15). – С. 4-50.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти
Херсонського державного університету**

Додаток Б**Рекомендації батькам щодо профілактики посттравматичних стресових розладів у дітей-переселенців**

Саме підтримка, яку надають дитині протягом і після неприємних або травматичних подій батьки, родичі та дорослі друзі сім'ї, є вирішальним чинником у подоланні негативних наслідків травматичного стресу в дітей. Прислухаючись до того, що відбувається, батьки можуть знайти шляхи допомогти дитині впоратися зі своїми почуттями.

Якщо батьки можуть бути разом з дітьми, дітям набагато легше. Дорослі, які можуть говорити з дітьми про події і сприймати їх почуття, допомагають дітям пережити травматичний стрес з меншими втратами.

Загальні рекомендації для батьків, які живуть на кризових територіях у стані соціальної та політичної напруги:

Потурбуємось про тіло:

- намагайтесь якомога менше змінювати звичний ритм життя дитини;
- побільше сну, відпочинку, позитивних вражень;
- організуйте можливість дитині для «розрядки» напруги – заняття спортом, танцями, рухливі ігри;
- харчування – може бути частим і маленькими порціями, не примушуйте дитину їсти, якщо вона не має апетиту. Харчування може бути легким і корисним (фрукти, овочі, соки);
- дитині (і вам також) необхідно побільше пити (вода, солодкий чай, компот, сік, морс);
- не відмовляйте дитині у солодкому. Неміцний чай із цукром, цукерка, чашка какао викликають позитивні емоції, почуття безпеки та стимулюють роботу мозку;

- не бійтесь зайвий раз обійняти, погладити дитину, потримати її за руку, зробити масаж або покласти руку на плече. Позитивні тілесні контакти дуже корисні для зняття напруги;

- теплий душ або ванна також допоможуть зняти зайву напругу.

Потурбуємось про емоційну стабільність:

- не потрібно без особливих причин водити дитину в місця масового скупчення людей. Це може підвищити її тривогу. При відвідуванні таких місць необхідна обов'язкова присутність поруч СПОКІЙНОГО дорослого. Поясніть дитині, куди і навіщо ви йдете;

- не варто дозволяти дитині на самоті дивитися телевізійні новини. Взагалі, чим менше теленовин із місць страшних подій побачить дитина, тим краще. У будь-якому разі, навіть якщо ваша дитина – підліток, вона потребує пояснення вашого ставлення до подій;

- створіть атмосферу безпеки (обіймайте дитину якомога частіше, розмовляйте з нею, приймайте участь в її іграх);

- подивіться разом з дитиною «хороші» фотографії – це дозволить звернутися до приємних образів з минулого, послабить неприємні спогади;

- читайте книжки – оповідання і казки, де описуються сюжети подолання страху героями;

- якщо дитина відчуває тривогу або страх, ви можете забезпечити для неї свою спокійну присутність, ненав'язливий фізичний контакт (обійняти, взяти за руку), тепло (укрити, дати теплий чай). Важливо говорити, що ви – поруч, що все добре, вона у безпеці;

- якщо дитина особливо «не слухається», виявляє надмірну активність, з незрозумілих причин кричить або сміється, – постарайтеся не відповідати агресивно. Можливо, рухова активність допомагає дитині впоратися зі стресом. «Супроводжуйте» її в русі (будьте поруч), намагаючись поступово знижувати темп. Можна спробувати ввести рамки – запропонувати рухливу гру «за правилами». Або переключити

на активність, де є правила (бігати наввипередки, «битися» подушками, м'яти і рвати папір і ін.);

- дитині можуть снитися кошмарні сновидіння. Підтримайте її, вислухайте і заспокойте, переконайте, що в цьому немає нічого страшного;

- дайте дитині зрозуміти: ви всерйоз ставитеся до її переживань і визнали інших дітей, які теж через це пройшли («Я знаю одного сміливого хлопчика, з яким теж таке трапалося»);

поговоріть з дитиною про ті почуття, яких вона зазнала або відчуває. Ви можете сказати, що багато людей відчували тривогу, страх, гнів, беспорядність. І що ці почуття – нормальні. Розмову про почуття можна супроводжувати малюванням на вільну тему або ліпленням. А потім обговорити – що намальовано, що це означає, яким буде розвиток сюжету, як далі житиме персонаж, як йому допомогти і т.п.;

- зведіть розмову про подію з опису деталей на почуття.

Подбаємо про осмислення подій:

- Будь-яка, навіть маленька дитина, потребує пояснення того, що відбувається. Для неї важливо знати, чому батьки тривожаться, сердяться, горюють. Що відбувається в сім'ї, в місті. Постарайтеся пояснити це коротко (4–5 фраз) і спокійно.

- Розмовляйте з дитиною про події, що відбулися, стільки, скільки у їй потрібно. Не варто говорити: «Тобі це не зрозуміти», «Зрозумієш, коли виростеш», «Я не можу тобі пояснити». Завжди є що сказати. Постарайтеся, щоб ваші фрази були зрозумілими і не лякали дитину.

- У будь-якій розмові про події, що відбулися, необхідно час від часу нагадувати дитині, що зараз ситуація більш стабільна, що дорослі знають (або вирішують), що робити. Що дитині є на кого покластися, поруч є дорослі турботливі люди.

- Також можна сказати, що зараз багато фахівців думають про те, як допомогти людям у переживанні складних почуттів. Що багато людей

– разом. І навіть у найскладнішій ситуації є ті, хто зможуть допомогти дитині.

- Не можна дозволяти дитині стати тираном. Тому не виконуйте будь-які її бажання з почуття жалю.

Особлива важливість гри:

- зараз, як ніколи, для дитини важливо АКТИВНО ГРАТИСЯ. Можливо, дитина буде будувати барикади, грати в «Майдан», «беркут» і «майданівців», військових. Інсценувати бійки, стрілянину, поранення, смерті. Ці ігри можуть спричинити безлад в вашій квартирі, але допоможуть знизити напругу дитині;

- вагому роль можуть зіграти ігри на відреагування агресії. Дитина може «озброюватися», нападати або захищатися, бути пораненою або «убитою» в грі. Усе це є нормальним способом дитини впоратися зі стресом. Можна запропонувати дитині «битву» подушками, повітряними кульками та ін. Також добре м'яти тісто, глину, пластилін і ліпити фігурки;

- заохочуйте ігри дитини з піском, водою, глиною (допоможіть їй винести назовні свої переживання у формі образів);

- велику роль серед ігор можуть зайняти ігри «в лікарню». Це також є нормальним і сприяє подоланню стресу.

Реагування дитини на травматичний стрес зазвичай нормалізується протягом місяця. Робота психіки над травматичним стресом позитивно завершується, не переходячи у формування посттравматичного стресового

розладу.

ЯКЩО РЕАКЦІЇ ДИТИНИ, НА ВАШУ ДУМКУ, є надмірними або незрозумілими ВАМ, якщо ІГРИ АБО СИМПТОМИ повторюються БЕЗ ОСОБЛИВИХ ЗМІН, ЯКЩО ВИ турбуєтесь – зверніться за консультацією до психотерапевта.

Якщо дитина опинилась в ситуації, що в її сприйнятті (і/чи в реальності) є вкрай небезпечною, близьким дорослим в найближчий час необхідно надати таку допомогу дитині:

1. Відвести дитину з місця події та створити для неї максимально комфортне і безпечне середовище: зігріти (теплий одяг, ковдра, грілка тощо), дати теплий солодкий чай (якщо можливо, з лимоном), створити тишу, вимкнути яскраве світло. Говорити із дитиною спокійним голосом, запевняючи, що ви поруч, все гаразд і дитина в безпеці, що «все минулося».

2. Пояснити дитині, що трапилась дуже неприємна подія. Якщо в дитини є поранення, слід пояснити, що саме трапилось і запевнити в тому, що буде надана необхідна лікарська допомога. Впевняти, що ви поруч і знаєте, що слід робити в такій ситуації.

3. Слід просити дитину описати кімнату або інше місце, де вона зараз знаходиться. Запитати, чи вона вже зігрілась, чи теплий чай. Називати дитину по імені, називати інших близьких людей, які є поруч («подивися, тут є твій тато, твоя бабуся, вони поруч, все гаразд»). Намагатися дивитися дитині в очі, тримати за руку або легенько обіймати. Якщо дитина не опирається, обійняти її та робити «колихальні» рухи (як колишують малу дитину).

4. Через деякий час дитина може почати тремтіти або рухатись, махати руками, кричати, бігати, плакати. Таке збудження є нормальним через деякий короткий період (від декількох хвилин до декількох годин) після травмуючої події. У цей період важливо не докоряти дитині і не стримувати її, а супроводжувати, тим самим дати змогу для розряду негативної енергії, що накопичилася під час травматичного стресу. Варто бути уважними, бо в цей час дитина може не контролювати себе і наражатися на небезпеку.

5. Слід дозволяти дитині плакати і виражати сильні почуття, проте запевняти, що все буде гаразд («так, ти сильно налякався/налякалася,

проте все буде добре»). Важливо надати дитині якомога більше підтримки, проте говорити небагато і простими словами: «Я поряд», «Все буде добре», «Ти в безпеці», «Мама вже їде до тебе» тощо. Також можна говорити дитині, що вона сильна і в неї все вийде.

6. У наступні за травматичними подіями дні дитина може потребувати підвищеної уваги та спокою. Вірогідно, вона буде дратівливою, вимогливою, нестриманою. Або, навпаки, здаватися боязкою та ховатися. Вона може злитися на вас або на себе. Або робити вигляд, що «нічого не сталося». Можуть спостерігатися порушення сну (утруднення засинання, нічні пробудження, кошмарні сновидіння). Можуть спостерігатися одноманітні рухи або дії, повторюватися малюнки або ігри (в тій чи іншій мірі пов'язані із пережитою подією). У цей період важливо заспокоювати дитину, перемежовувати розмови про подію, що трапилася, іншими розмовами або іншою діяльністю, що має бути приємною.

7. Щодо почуття страху, то важливо запевняти дитину в тому, що боятися – це природно. Що сміливі люди – також бояться. Проте їм вдається впоратися із власним страхом. І що дитина також смілива, сильна і обов'язково впорається.

8. Через деякий час дитина захоче зрозуміти сенс того, що відбулося. Можуть виникнути питання захищеності, справедливості, провини – чиєїсь і власної. Не залишайте дитину на самоті. Якщо почуття власної провини досить сильні або виникають питання про відсутність сенсу життя після травми, – це привід звернутися до психотерапевта. Дитину необхідно зорієнтувати в тих діях, що мають відбутися (лікування, процедури, похорон тощо). Важливо, щоб дитину підтримувала близька доросла людина, яка сама не є постраждалою.

9. У цей час дитина потребує розмов і відповідей на запитання. Також доцільними будуть спільні ігри, малювання, ліплення, прогулянки. Питання, які ставитиме дорослий щодо смислу гри або

малюнка, допоможуть їй зорієнтуватися в тому, що сталося, та знайти нові смисли.

10. Дитина може гратися в одну і ту саму гру. Можливо, ця гра якимось чином буде пов'язана з травмуючою подією. Дитина в такий спосіб хоче опанувати ситуацію і, можливо, вийти з неї в кращий спосіб. Буде добре, якщо ви допоможете їй у цьому.

Важливо:

- Заручитися підтримкою близьких і рідних. Важливо, щоб в оточенні дитини були люди, що не постраждали.
- Намагатися зберегти режим дитини, забезпечити нормальний сон та харчування, достатність пиття, оберегати дитину від додаткових стресів.
- Менше таємниць і натяків (вони ще більш лякають дитину).
- Відповідати на запитання дитини поступово і доступно. На одне запитання – одна відповідь. Коли дитина її опанує, вона зможе поставити наступне питання.
- Підтримувати надію на краще.
- Бути готовими до «нечемної», «дивної», «агресивної» поведінки дитини.
- НЕ казати: «забудь це», «викинь з голови» – це прямий шлях до формування постстресових розладів.
- Не залишати дитину наодинці із своїми переживаннями, проте і не докучати їй.
- Ні в якому разі не соромити дитину і не винуватити в тому, що сталося або в поведінці після травмуючої події.
- Бути готовими раз за разом обговорювати ті самі речі.
- Заручитися самим надією на те, що травму можливо пережити.
- Пам'ятати, що частині дітей з різних причин не вдається упоратися із наслідками травматичного стресу самотійно, і вони потребують професійної допомоги.

- У разі ВАШОГО ХВИЛЮВАННЯ за стан дитини або тривалості незвичної поведінки дитини БІЛЬШЕ МІСЯЦЯ – ЗВЕРНУТИСЯ по допомогу ДО ПСИХОТЕРАПЕВТА.